

KIKNEK AZ ÉLÉN ÁLLOTT LEVENTE?

(Egy konsztantinoszi hely értelmezéséhez)

A magyar őstörténet vitathatatlanul legértékesebb írott forrása a tudós bizánci császárnak, Bíborbanszületett Konsztantinosznak (913—959) „A birodalom kormányzása” (De administrando imperio) című munkája, amely a X. század közepén keletkezett.¹ Különösen fontosak történetünk legkorábbi időszakának tanulmányozásához a konsztantinoszi mű 38., 39. és 40. fejezetei,² amelyeknek csaknem minden szavát a hazai és a nemzetközi tudományos élet — különböző szempontokból — többszörösen is tüzetes vizsgálat alá vetette a bennük rejlő számos probléma miatt.³ Újabban Györffy György foglalkozott a kabar kérdés kapcsán a 39. és a 40. fejezetekkel. Tanulmányában egyebek mellett a magyarokhoz csatlakozott kabarok eredetének, három törzsük etnikai összetételének, Kárpát-medencei megtelepülésük földrajzi kereteinek problematikáját tárgyalta az ide vonatkozó írásos kútfők tanulságai alapján.⁴

A konsztantinoszi mű 39. és 40. fejezetének szövegezése nyomán Györffy úgy foglalt állást, hogy a 894. évi magyar—bolgár háború kezdetén a — Simeon bolgár cár országára bizánci szövetségben — támadó magyar sereget etnikailag kabarok alkották, s ennek a kabar népességű hadseregnek Árpád nagyfejedelem fia, Levente — mint a magyarokhoz csatlakozott három kabar törzs fejedelme — állott az élén.⁵

Györffy ezt a véleményét már korábban is több alkalommal megfogalmazta, amikor azt vizsgálta, hogy a különböző kazár uralmi intézmények hogyan s milyen formákban jelentek meg és éltek tovább a magyar törzsszövetség, illetve a magyar államiság keretein belül. Főbb megállapításainak lényege a következőkben foglalható össze. A kazár fennhatóság alatt élő magyar törzsszövetségben egy időre a kende (kündü) és a gyula méltóságok révén kettős fejedelemség formájában meghonosodott a türk-kazár kettős királyság intézménye. Minthogy pedig a kazár birodalomban a meghódított és csatlakozott népek élére a kagán, a kazár uralkodó a saját öccsét, a mindenkori trónörököszt állította, ennek analógiájára a hódolt népek, az ún. katonai segédnépek élére a magyaroknál is a mindenkori trónörökös herceg került. Etelköz-

¹ MORAVCSIK GY.: A magyar történet bizánci forrásai. Bp. 1934. (továbbiakban: MORAVCSIK 1934.) 143., 156.; CZEGLÉDY K.: Árpád és Kurszán. Zalai Tükör 1975/2. 58.; HAJDÚ P.—KRISTÓ GY.—RÓNA-TAS A. (szerk.): Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba I/2. Bp. 1976. 152.; SZÁDECZKY—KARDOS S.: A magyar őstörténet és bizánci forrásai. Magyar Tudomány 1980/5. 354.

² MORAVCSIK GY.: Bíborbanszületett Konstantín: A birodalom kormányzása. Bp. 1950. (továbbiakban: MORAVCSIK 1950.) 170—178. Újabban ld. MORAVCSIK GY.: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Bp. 1984. 42—49.

³ E fejezeteket részletesen és behatóan tárgyalja — a különböző nézetek ismertetése és gazdag szakirodalom felhasználása mellett — KRISTÓ GY.: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Bp. 1980. 11—228.

⁴ GYÖRFFY GY.: A kabar kérdés. Forrás 15 [1983/7. (továbbiakban: GYÖRFFY 1983.)] 20—28.

⁵ GYÖRFFY 1983. 20.

ben Álmos volt az egyik fejedelmi méltóság (a gyula cím) birtokosa, s ekkor a kazároktól elszakadt és a magyarokhoz csatlakozott kabar törzsek feje Álmos legidősebb fia, Árpád lett. A honfoglalás idején viszont Árpád, mint a magyar törzsszövetségben a gyula méltóság viselője, legidősebb fiát, Leventét tette meg a három kabar törzs főnökének.⁶ E nagy horderejű koncepció egészével nem kívánunk foglalkozni, hanem arra a kérdésre igyekszünk választ keresni, hogy a 894—895. évi magyar—bolgár háborúskodás idején⁷ valójában kiknek az élén állott Levente.

A kérdés megválaszolásához szükségünk van a megfelelő konsztantinoszi helyek görög szövegére s ennek magyar fordítására.

40. Περὶ τῶν γενεῶν τῶν Καβάρων καὶ τῶν Τούρκων

Πρώτη ἢ παρὰ τῶν Χαζάρων ἀποσπασθεῖσα αὕτη ἢ prorρηθεῖσα τῶν Καβάρων γενεά, δευτέρα τοῦ Νέκη, τρίτη τοῦ Μεγέρη, τετάρτη (τοῦ) Κουρτουγερμάτου, πέμπτη τοῦ Ταριάνου, ἕκτη Γενάχ, ἑβδόμη Καρῆ, ὄγδοη Κασῆ. Καὶ οὕτως ἀλλήλοις συναφθέντες, μετὰ τῶν Τούρκων οἱ Κάβαροι εἰς τὴν τῶν Πατζινακιδῶν κατῶκῃσαν γῆν. Μετὰ δὲ ταῦτα παρὰ Λέοντος, τοῦ φιλοχρίστου καὶ αἰοδίμου βασιλέως, προσκληθέντες διεπέρασαν, καὶ τὸν Συμεὼν πολεμήσαντες κατὰ κράτος αὐτὸν ἤττησαν, καὶ ἐξελάσαντες μέχρι τῆς Πρεσθλάβου διῆλθον, ἀποκλείσαντες αὐτὸν εἰς τὸ κάστρον τὸ λεγόμενον Μουνδράγα, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν χώραν ὑπέστρεψαν. Τῷ δὲ τότε | καιρῷ τὸν Λιούντικα, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀρπαδῆ εἶχον ἄρχοντα. Μετὰ δὲ τὸ πάλιν τὸν Συμεὼν μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Ῥωμαίων εἰρηνεῦσαι καὶ λαβεῖν ἄδειαν διεπέμψατο πρὸς τοὺς | Πατζινακίτας, καὶ μετὰ αὐτῶν ὠμοφώνησεν τοῦ καταπολεμῆσαι καὶ ἀφανίσει τοὺς Τούρκους. Καὶ ὅτε οἱ Τούρκοι πρὸς ταξίδιον ἀπῆλθον, οἱ Πατζινακίται μετὰ Συμεὼν ἤλθον κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ τὰς αὐτῶν φαμίλιας παντελῶς ἐξηφάνισαν, καὶ τοὺς εἰς φύλαξιν τῆς χώρας αὐτῶν Τούρκους ἀπ' ἐκεῖσε κακιγκάκως ἀπέδιώξαν.

40. A kabarok és a türkök törzseiről

Első a kabaroknak a kazároktól elszakadt előbb említett törzse, második a Nyekié, harmadik a Megyerié, negyedik a Kürtügyermatué, ötödik a Tarjáné, hatodik Jeneh, hetedik Keri, nyolcadik Keszi. És így egymással összeolvadván, a kabarok a türkökkel a besenyők földjére telepedtek le. Ezután Leó, a krisztusszerető és dicső császár hívására átkeltek a Dunán és megtámadván Simeont, teljesen legyőzték, és iramukban egészen Preszlavig hatoltak, és bezárván őt Mundraga várába, visszatértek

⁶ Így pl. GYÖRFFY GY.: Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Bp. 1959. (továbbiakban: GYÖRFFY 1959.) 79., 83—84.; GYÖRFFY GY.: Legenda és valóság Árpád személye körül. Kortárs 21 (1977) 1. sz. 105., 109.

⁷ A Levente vezette magyar hadjárat datálása bizonytalan. 894-re teszi az eseményt pl. GYÖRFFY GY.: A honfoglalásról újabb történeti kutatások tükrében. Valóság 1973/7. 8.; FODOR I.: Verecke híres útján... Bp. 1975. 232. 895 mellett foglal állást pl.: PAULER GY.: A magyar nemzet története Szent Istvánig. Bp. 1900. 31—32.; HECKENAST G.: Fejedelmi (királyi) szolgálonépek a korai Árpád-korban. Bp. 1970. 36.

saját földjükre. Abban az időben Liüntika, Árpád fia volt a fejedelmük. Miután azonban Simeon újból kibékült a rómaiak császárával és bátorságban érezte magát, a besenyőkhöz küldött és megegyezett velük, hogy leverik és megsemmisítik a türköket. És amikor a türkök hadjáratra mentek, a besenyők Simeonnal a türkök ellen jöttek, családjaikat teljesen megsemmisítették és a földjük őrzésére *hátrahagyott* türköket gonoszul kiűzték onnét.⁸

A kritikus szövegrész — a 40. fejezet negyedik mondata — Moravcsik fordításában így hangzik: „Abban az időben Liüntika [Levente], Árpád fia volt a fejedelmük.”⁹ Mint előbb már említettük, Györffy véleménye szerint Levente a kabar törzsek vezére, illetve fejedelme volt.¹⁰ E tételének bizonyítására legfrissebb tanulmányában — első ízben — *nyelvtani-filológiai* érveléssel igyekezett segítségül hívni. A következőképpen fogalmaz: „Arra, hogy az idézett szöveg vége [ti. a 40. fejezet negyedik mondata] a görögben a kabarokra vonatkozik, J. Marquart 1903-ban hívta fel a figyelmet, s így *kétségtelen* [kiemelés tőlem: M. F.], hogy a magyarokhoz csatlakozott három kabar törzs »fejedelmek« 894-ben Árpád »nagyfejedelem« fia, Levente herceg volt.”¹¹ Valóban Marquart alapvető fontosságú munkájában a 40. fejezet fentebb idézett második, harmadik és negyedik mondatával kapcsolatban ezt írta: „Itt mindenütt a *Κάβαροι* [ti. a második mondatban előforduló *kabarok*] szerepelnek alanyként, s ebből az adódik, hogy *Λιούντις-τ* [helyesen *Λιούντικας-τ*] a kabarok főnökének, nem pedig a magyarok hercegének kell tekinteni.”¹² Egyébként Marquart itt nem állt meg, hanem

⁸ MORAVCSIK 1950. 174—177.

⁹ MORAVCSIK 1950. 177. — E rövidke mondattal kapcsolatban a szakirodalomban számos probléma vetődött fel. A hadjárat időpontjának bizonytalanságára már utaltunk. A kutatás során az a kérdés is megfogalmazódott, hogy Levente egyáltalán Árpád fia volt-e, mivel Konsztantinosz később nem említi őt meg a honfoglaló vezér fiainak felsorolásakor (MORAVCSIK 1950. 178.). Erre ld. pl. J. B. BURY: *The Treatise De administrando imperio*. Byzantinische Zeitschrift 1906. 563. l. jegyz.; GYÖRFFY GY.: A honfoglaló magyarok települési rendjéről. Archaeológiai Értesítő 97 (1970) (továbbiakban: GYÖRFFY 1970.) 197. A nyilvánvaló ellentmondás feloldása érdekében néhányan — így pl. PAULER (i. m. 32.) — azonosították őt Tarhossal, akit a bizánci császár Árpád első fiának nevezett. Van olyan nézet is, mely szerint a bolgár háborúban részt vevő Levente és a törzsszövetség korábbi vezetője, Lebedias (Levedi) egy s ugyanaz a személy volt (H. GRÉGOIRE: *Le nom et l'origine des Hongrois*. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft. Leipzig 1937. 635—636.). Vita tárgya volt nevének hangalakja és jelentése is (ld. GYÓNI M.: A magyar nyelv görög feljegyzéses szórvány- emlékei. Bp. 1943. 82—83.). Nem bizonyult egyértelműnek a neve mellett szereplő görög *ἄρχων* szó fordítása sem, hiszen értelmezték már seregvezérnek, törzsfőnöknek, fejedelemnek, sőt — Árpád után uralkodó — nagyfejedelemnek is (utóbbira ld. KRISTÓ: i. m. 182.). Mi — bizánci forrásunknak hittel adva — elfogadjuk azt, hogy Levente Árpád fejedelem gyermeke — talán elsőszülött fia — volt, aki seregvezérként vett részt a bolgárok elleni harcokban. Viszonylag korán és elég fiatalon — feltehetően a honfoglalás idején, még jóval Árpád halála előtt — meghalt (ld. ehhez HECKENAST: i. m. 36., 37.). VAJAY szerint Levente legidősebb fia volt Árpádnak, s a 895-ös bolgár háborúban esett el (Sz. de VAJAY: *Der Eintritt des ungarischen Stammes in die europäische Geschichte 862—933*. Mainz 1968. 26.). Feltehetően Leventének fiúgyermeke nem volt, s emléket a X. század közepén a tudós császár számára nem a magyarországi informátorok (Tormás, Bulcsu és kísérete), hanem a 894—895-ös háborús időszak eseményeire vonatkozó bizánci feljegyzések őrizték meg. Arra, hogy e vonatkozásban Bíborbanszületett Konsztantinosz kétféle információval rendelkezett, már felhívta a figyelmet BURY is (i. m. 563.); ehhez ld. még MORAVCSIK 1934. 156.; GYÖRFFY 1970. 197.

¹⁰ Ld. pl. GYÖRFFY 1959. 83., 84.; GYÖRFFY 1983. 20.

¹¹ GYÖRFFY 1983. 20. — Hasonlóan még Magyarország története I/2. Főszerk.: SZÉKELY GY. Bp. 1984. (a vonatkozó rész GYÖRFFY GY. munkája) 1632. Újabb, igen óvatos feltevés nem tartja teljesen kizártnak azt, hogy Levente lehetett esetleg a kabarok főnöke, de ugyanakkor nem tekintik valószínűnek a kabarok részvételét a bolgárok elleni háborúban. Ehhez ld. TÓTH S.: Kabarok (kavarok) a 9. századi magyar törzsszövetségben. Századok 1984. 109., 111.

¹² J. MARQUART: *Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge*. Leipzig 1903. 52. 5. jegyz.

merészen tovább fűzte gondolatait, s úgy vélte, hogy mind Álmos, mind pedig Árpád etnikailag a kabarokhoz tartoztak, kabar származásúak voltak.¹³ Vizsgáljuk meg azonban közelebbről Marquart — meglehetősen tömör — nyelvtani érvelését, amely Györffy nézetének filológiai alátámasztására szolgált. Marquart egészen nyilvánvalóan arra gondolt, hogy miután a 40. caput második mondatában a *Κάβαροι* jelenti az alanyt, s a harmadik és a negyedik mondat viszont főnévi alanyt nem tartalmaz, ezért e két mondat logikai alanyának is a *Κάβαροι* szó tekintendő. Nyelvtanilag azonban nem ilyen egyszerű a helyzet, hiszen a harmadik görög mondatnak van saját grammatikai alanya, mégpedig több is. Ezek a következő melléknévi igenevek: *προσκληθέντες* (a 'hívok' jelentésű *προσκαλέω*), *πολεμήσαντες* (a 'haddal megtámadok' jelentésű *πολεμέω*), *ἐξελάσαντες* (az 'űzők, vonulok' jelentésű *ἐξελαύνω*) és *ἀποκλείσαντες* (a 'bezárok' jelentésű *ἀποκλείω* igéből származó) participiumok. Ezek az alanyként funkcionáló többes számú hímnemű melléknévi igenevek értelem szerint a grammatikai egyeztetés szabályai alapján csak egy — korábban szereplő — hímnemű többes számú főnévre vonatkozhatnak. E követelménynek az előző — második — mondatban három főnév, mégpedig három népnév is eleget tesz: ezek a türkök (a görög szövegben *τῶν Τούρκων*; pluralis Genitivus), a kabarok (a görögben *οἱ Κάβαροι*; pluralis Nominativus) és a besenyők (a görögben *τῶν Πατζινακιτῶν*; pluralis Genitivus). Valószínűnek kell tartanunk: Marquartot előbb idézett véleménye megfogalmazásában az a meggondolás vezethette, hogy a 40. fejezet harmadik mondatában alanyként szereplő többes számú hímnemű participiumok grammatikailag csak az előző mondatban hímnemű pluralis Nominativusban álló főnévre [ti. a *Κάβαροι*-ra] vonatkozhatnak. A De administrando imperio szövegének átolvasása azonban meggyőzhet bennünket arról, hogy — a bizánci császár nyelvhaszználatában — alanyként funkcionáló participiumok esetenként nem az előző mondat alanyára, hanem más szóra utalnak.

Ennek illusztrálására nézzük meg Bíborbanszületett Konsztantínosz műve 30. fejezete egy részét s annak magyar fordítását. E passzus a dalmaták (horvátok) és az avarok egyik összecsapását beszéli el, amelyben az avarok cselvetése nyomán a Salona városából kitémadó dalmata katonák (*οἱ ταξεῶται*) pórul járnak. Ezt az avarok ellentámadása követi.

'Επει οὖν κατὰ τὸ σῆνηθες αἰθις οἱ ταξεῶται ἀπεστάλησαν ἀπὸ Σαλῶνος, ἦσαν δὲ οὐκ ἐκεῖνοι, ἀλλ' ἕτεροι, ταυτὰ ἐκεῖνοις | καὶ οἱτοὶ κατὰ βουλὰς ἔθεντο. Διεπέρασαν οὖν κατ' αὐτῶν, ἐντυχόντες δὲ αὐτοῖς συνηγμένοις ὁμοῦ, οὐχ, ὡς τὸ πρότερον, ἐσκορπισμένοις, οὐ μόνον οὐδὲν οὐκ ἐποίησαν, ἀλλὰ καὶ τὰ πάντων δεινότατα ἔπαθον. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐσφάγησαν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐχειρώθησαν ζῶντες, καὶ οὐδεὶς ἐκείνων τῶν χειρῶν ἐξέφυγεν. Ἐξετάσαντες δὲ αὐτούς, τίνες τε καὶ ὅθεν εἰσίν, καὶ ἀναμαθόντες, ὅτι ἐξ αὐτῶν ἔπαθον τὴν εἰρημένην πληγὴν, ἔτι δὲ καὶ περὶ τῆς ποιότητος τοῦ τόπου αὐτῶν ἐρευνήσαντες, καὶ ὅσον ἐξ ἀκοῆς ἀρεσθέντες, ἐκράτησαν τοὺς ζῶντας δεσμίους, καὶ ἐνεδύσαντο τὰ ἱμάτια αὐτῶν, καθὰ ἐκεῖνοι, καὶ δὴ τοὺς ἵππους ἀναβάντες, <λαβόντες> ἐπὶ χεῖρας τὰ τε φλάμμουλα καὶ τὰ λοιπὰ σημεῖα, ἃ ἐπεφέροντο μετ' αὐτῶν, | ἀπήραν πάντες φοσσατικῶς καὶ κατὰ τῆς Σαλῶνος ὥρμησαν.

¹³ MARQUART: i. m. 52.

Miután tehát szokás szerint ismét kiküldték a helyőrséget Szalónából — de ezek nem ugyanazok voltak, hanem mások —, ezek is ugyanazt a tervet forgatták elméjükben, mint amazok. Átkeltek hát ellenük, de minthogy egy tömegben találták őket, nem pedig, mint előbb, szétszóródva, nemcsak hogy semmire sem mentek, hanem rettenetesen jártak. Ugyanis közülük egyeseket megöltek, a többiek pedig élve kerültek kézre, és egyikük sem menekült még amazok kezéből. Miután az *avarok* kifaggatták őket, hogy kik és honnan valók, és megtudták, hogy tőlük szenvedték el az említett csapást, és még lakóhelyük minémiségéről is tudakozódtak, s azt úgy hallomásból megkedvelték, az életben maradtakat fogságban tartották, s a ruháikat magukra öltötték úgy, mint amazok, s aztán felültek lovaikra, s a zászlóikat és egyéb jelvényeket, melyeket *azok* magukkal hoztak, kezükbe vevén, valamennyien felkerekedtek hadi rendben és elindultak Szalóna ellen.¹⁴

Világos a tartalmi szövegösszefüggésből, hogy az idézett görög szöveg negyedik mondatában szereplő participiumok (*Εξετασάντες, ἀναμαθόντες, ἐρευνήσαντες, ἀναβάντες, λαβόντες*) az *avarokra* utalnak [amit Moravcsik az egyértelműség kedvéért fordításában fel is tüntet], s nem az előző, harmadik mondatban olvasható alanyokra (*Οἱ μὲν, οἱ δὲ λοιποὶ, οὐδείς*) amelyek vitathatatlanul a dalmatákat (horvátokat) jelölik.

Ennek alapján nyilvánvaló: nyelvtanilag egyáltalán nem dönthető el *kétségtelen* egyértelműséggel az, hogy a 40. fejezet második mondatában található három népnév közül melyikre vonatkozik a harmadik mondatban levő négy görög melléknévi igenév. Természetesen akikre a participiumok utalnak, tehát akik Bölcs Leó császár hívására megtámadták a bolgárokat, azok *birták* (a görögben: *εἶχον*) vezérükül a negyedik mondat tanúsága szerint Árpád fiát, Leventét. Minthogy szerintünk nyelvtani — filológiai eszközökkel nem lehet megállapítani a 40. fejezet harmadik és negyedik mondatának konkrét logikai alanyát, ezért nézzük meg, vajon tartalmi érvek segítségével megoldható-e a probléma.¹⁵

A három népnév (sorrendben: türkök, kabarok, besenyők) közül azonnal megállapítható — a történeti események ismeretében — az, hogy a 40. fejezet harmadik mondatában alanyként funkcionáló participiumok a besenyőkre nem vonatkozhatnak, hiszen Bölcs Leó uralkodása idején (886—912) szövetségi kapcsolat besenyők és bizánciak között a bolgárok ellen nem létesült. Ugyanígy nem tudunk arról sem, hogy VI. Leó császár valaha is segítségül hívta volna a kabarokat Simeon cár Bulgáriája ellen.¹⁶ Viszont közismert számos más forrásból is, hogy Bölcs Leó a birodalmát pusztító bolgárokkal szemben a türkökkel (azaz a magyarokkal) lépett szövetségre.¹⁷ Ily módon az idézett harmadik konsztantinoszi mondat participiumai a türkökre utalnak. Ezt erősíti meg egy másik — magából a konsztantinoszi szövegből származó — belső tartalmi érv is. A 40. fejezet harmadik mondatában leírt s a Bulgáriát ér t

¹⁴ MORAVCSIK 1950. 140—143.

¹⁵ Egyébként már BURY is (i. m. 563. 1. jegyz.) megkérdőjelezte MARQUART interpretációját. — R. J. H. JENKINS a vonatkozó helyhez írt kommentárjában e kérdéssel kapcsolatban nem foglalt állást (Constantine Porphyrogenitus: De administrando imperio II. Commentary. London 1962. 151.).

¹⁶ Bölcs Leó uralkodásának történetére ld. G. OSTROGORSKY: Histoire de l'état byzantin. Paris 1969. 269—287.

¹⁷ Ezeket ld. magyar fordításban GYÖRFFY GY.: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai. Bp. 1975.² 106—107., 109., 126., 211.

pusztító betörés után Simeon cár a besenyőkkel — a csatlakozott kabarokat is magukban foglaló *türkök* s nem önmagukban a kabarok ellen — kötött szövetséget az ötödik mondat tanúsága alapján, s ezt követően bosszúból a besenyők és a bolgárok közösen támadtak a türkök földjére a hatodik mondat leírása szerint. Ebből pedig csak az a következtetés adódhat, hogy a bolgár föld ellen császári hívásra lezajlott támadás a türkök nevéhez fűződik, tehát a negyedik mondat participiumai rájuk — s nem a kabarokra. — vonatkoznak. Ez viszont azt jelenti, hogy ugyancsak a türkök képezik a 40. fejezet negyedik mondatának logikai alanyát is: azaz *Levente a türkök (mégpedig a bolgárok ellen vonuló türk sereg) vezére (ἄρχων-ja) volt.*

Befejezésül így összegezhethetjük a konsztantinoszi mű 40. fejezetének negyedik mondatával kapcsolatos megjegyzéseinket. A Bizáncot ért sikeres bolgár támadás után Bölcs Leó császár szövetségre lépett a türkökkel, akik Árpád fejedelem egyik fiának, Leventének seregvézéri irányításával jelentős — minden bizonnyal törzsszövetségi alapon szervezett¹⁸ — haderőt küldtek a bizánciak segítségére. Természetesen nem lehet kizárt — sőt más példa alapján lehetséges¹⁹ — az, hogy a Bölcs Leó hívására Bulgáriára zúduló türk seregben a had zömét alkotó magyarok mellett kabarok is harcoltak.

Véleményünk szerint sem nyelvi-filológiai, sem tartalmi-logikai érvek nem igazolják azt, hogy Árpád fejedelem fia, a trónörökös Levente lett volna a magyar törzsszövetséghez csatlakozott három kabar törzs fejedelme. Ebből pedig egyenesen következik: nem látjuk bizonyítottnak azt sem, hogy a honfoglalás körüli időkben a mindenkori trónörökös állt volna a meghódított, illetve csatlakozott néprészek élén.²⁰

¹⁸ A Levente vezette sereg törzsszövetségi jellegére gondolt már KRISTÓ: i. m. 182. — A Levente neve mellett olvasható *ἄρχων* szónak seregvezérként, seregvezetőként való értelmezését lehetővé teszi az, hogy a bizánci császár nyelvhasználatában e szó 'előljáró, vezető, főember, főnök' jelentése jól dokumentálható (ld. pl. MORAVCSIK 1950. 70. old. 90., 101. sor, 130. old. 127., 136., 142., 149. sor, 232. old. 31. sor, 236. old. 80. sor, 246. old. 20., 25. sor).

¹⁹ Erre ld. KRISTÓ: i. m. 149., 230.; ld. még GYÖRFFY 1983. 20.

²⁰ Külön kérdés az, hogy GYÖRFFY koncepciójában a kazár analógiától eltérően a magyar törzsszövetségben miért a második fejedelem (az ún. gyula) örököse — s nem a szakrális főfejedelem (az ún. kündü) örököse — került a csatlakozott, ill. hódoltatott törzsek élére! A kazár birodalomban ugyanis a katonai segédnépek vezetésével a szakrális uralkodó (a kagán) trónörökösét bízták meg. Ezt az ellentmondást már GYÖRFFY is kénytelen volt észrevenni, s válaszként a következőket írta: „a hódolt nép jövedelmi forrás volt, mely egy hercegségnek [ti. a trónörökös hercegnek] anyagi alapot teremtett, míg a katonai segédnép adózása nem volt számottevő” (GYÖRFFY 1959. 83.). Úgy véljük azonban, hogy ez az érv nem állja meg a helyét. Sajnos nem tudjuk, hogy milyen nagyságú jövedelmi forrással rendelkezett akár egyetlen törzs is. De az tény, hogy minden egyes törzsnek megfelelő módon el kellett tartania saját — nem kis hatalommal és kísérettel rendelkező — törzsfőnökét. Három törzs, esetünkben a három csatlakozott kabar törzs pedig nyilvánvalóan (ha tényleg ez lett volna a feladata) illő eltartást tudott volna biztosítani egy — a kündü családjához tartozó — törzsszövetségi trónörökösnek is, mint közös főnökének.

Ferenc Makk

A LA TÊTE DE QUI SE TROUVAIT LEVENTE?

(A l'interprétation d'un endroit de Constantin)

Dans cet article, l'auteur fait des observations sur quelques phrases du chapitre 40. de l'oeuvre intitulée *De administrando imperio* de l'empereur de Byzance Constantin Porphyrogénète.

L'essentiel de ces observations est le suivant: ni des arguments linguistiques ou philologiques, ni des arguments logiques ou analytiques ne justifient l'opinion selon laquelle dans la guerre hungaro-bulgare de 894—895 le prince Levente aurait attaqué les Bulgares en tant que le souverain des trois tribus kabares.

Selon l'auteur, le fait que le prince héritier se serait trouvé à la tête des peuples auxiliaires militaires (kabars) alliés à l'époque proche de la conquête du pays n'est pas démontré non plus.

L'auteur pense qu'en 894—895 Levente, le fils le plus âgé du duc Árpád a participé à la campagne contre les Bulgares en tant que le chef de l'armée turque (hongroise).

ВО ГЛАВЕ КОГО СТОЯЛ ЛЕВЕНТЕ?

(К вопросу об истолковании одного места у Константина)

В настоящей статье автор комментирует несколько предложений из 40-ой главы произведения византийского императора Константина Багрянородного «*De administrando imperio*». Суть комментариев сводится к следующему: не существует ни лексико-филологических, ни содержательно-логических аргументов, подтверждающих то мнение, согласно которому, во время венгерско-болгарской войны 894—895гг. князь Левенте в качестве предводителя трех кабарских племен руководил нападением на болгар. По мнению автора, нельзя считать доказанным и то, что в период обретения родины наследник трона стоял во главе примкнувших народов-военных союзников (кабаров). Автор считает, что Левенте, старший сын великого князя Арпада, в 894—895гг. был вождем тюркского (венгерского) войска в походе против болгар.